

AUTOR QUIJOTA PIERRE MENARD

Jorge Louis Borges

Silvině Ocampové

Výčet viditelných děl, zanechaných tímto romanopiscem, je snadný a není dlouhý. Je proto neomluvitelné, čeho se dopustila madame Henri Bachelierová, když řadu věcí vynechala nebo naopak přidala v ošidném katalogu, který se jistý list, jehož protestantské zaměření není žádným tajemstvím, opovážil předložit svým politováníhodným čtenářům. (Není jich ovšem mnoho a jsou to kalvinisté, ne-li zednáři a obřezanci.) Mezi skutečnými přáteli Pierra Menarda vyvolal tento katalog znepokojení a dokonce jistý zármutek. Dalo by se říci, že včera jsme se shromáždili u konečného mramoru a mezi neblahými cypřiši, a dnes se už Omyl pokouší poskurnit Menardovu Památku... Je naprosto nezbytné uvést věci na pravou míru, byť stručně.

Nezastírám si, že lze velmi snadno popřít odbornou kompetenci mé bezvýznamné osoby. Doufám však, že mi nebude zakazováno odvolat se na dvě závažná svědectví: S následujícími řádky vyslovila souhlas baronka Bacourtová (na jejichž nezapomenutelných pátečních dýcháncích jsem měl tu čest poznat básníka, kterého oplakáváme). Hraběnka Bagnoregiová, jeden z nejušlechtlejších duchů monackého knížectví (a nyní také Pittsburghu, Pennsylvania), po nedávném sňatku s mezinárodně proslulým filantropem Simonem Kautzschem, na kterého – běda! – házejí tolik bláta oběti jeho nezištných transakcí, obětovala „pravdomluvnosti a smrti“ (to jsou její vlastní slova) urozenou rezervovanost, kterou se vyznačuje, a v otevřeném dopise, uveřejněném v časopise Luxe, mi rovněž dává souhlas. Myslím, že to jsou postačující úsudky.

Řekl jsem, že výčet viditelných děl Pierra Menarda je snad-

ný. Pečlivým prostudováním jeho soukromého archivu jsem si ověřil, že jde o následující práce:

a) *Symbolistický sonet, uveřejněný dvakrát (s obměnami) v revue La Conque (březnové a říjnové číslo z r. 1899).*

b) *Monografie pojednávající o možnosti sestavit básnický slovník výrazů, které by nebyly synonymy nebo perifrázemi výrazů tvořících základní slovní zásobu běžného jazyka, ale „ideálními předměty vytvořenými úmluvou a svou podstatou určenými pro básnickou potřebu“ (Nîmes 1901).*

c) *Monografie o „jistých souvislostech a podobnosti“ myšlení Descartova, Leibnizova a Johna Wilkinse (Nîmes 1903).*

d) *Monografie o Leibnizově Characteristica universalis (Nîmes 1904).*

e) *Článek technického rázu o možnosti obohatit šachovou hru tím, že by se odstranil jeden z věžových pěšců. Menard tuto změnu navrhuje, doporučuje, diskutuje o ni a nakonec ji odmítá.*

f) *Monografie o Ars magna generalis Raymunda Lulla (Nîmes 1906).*

g) *Překlad spisu Ruy Lópeze de Segura Kniha o hbitém vynalézání a umění hry v šachy a předmluva a poznámky k této knize (Paříž 1907).*

h) *Náčrt monografie o symbolické logice George Boola.*

i) *Studie o základních rytmických zákonech francouzské prózy, doložená příklady ze Saint-Simona (Revue des langues romanes, Montpellier, říjen 1909).*

j) *Replika na stať Luca Durtaina (který popíral existenci podobných zákonů), doložená příklady z Durtainova textu (Revue des langues romanes, Montpellier, prosinec 1909).*

k) *Rukopis překladu Quevedova díla Kompas vzdělanců, nazvaného La boussole des précieux.*

l) *Předmluva ke katalogu výstavy litografií Caroluse Hourcada (Nîmes 1914).*

m) *Kniha Les problèmes d'un problème (Paříž 1917), která v chronologickém sledu probírá jednotlivá řešení slavného problému Achilla a želvy. Do dnešního dne vyšla dvě vydání.*

Za moto druhého vydání byla zvolena Leibnizova rada: „Vůbec se, pane, želvy nebojte.“ Jsou v něm také nové napsány kapitoly o Russellovi a Descartovi.

n) *Turdošijný rozbor Touletových „syntaktických zvyklostí“ (N. R. F., březen 1921). Připomínám, že podle Menardova výroku kárat a chválit jsou citové úkony, které nemají nic společného s kritikou.*

o) *Přepis básnické sbírky Paula Valéryho Cimetière marin do alexandrinů (N. R. F., leden 1928).*

p) *Invektiva proti Paulu Valérymu, uveřejněná v Listech pro potlačování skutečností, vydávaných Jacquesem Reboullem. (Mimochodem řečeno tato invektiva je přesným opakem jeho skutečného mínění o Valérym, který ji také tak pochopil, takže jejich staré přátelství nebylo nijak ohroženo.)*

q) *„Definice“ hraběnky Bagnoregiové, uveřejněná ve „vítězném svazku“ (je to výraz jiného přispěvatele – Gabriela d'Annunzio), jež tato dáma každoročně vydává, aby uvedla na pravou míru nevyhnutelné falzifikace denního tisku a ukázala „světu a Itálii“ pravou podobu své osoby, vystavené (právě pro svou krásu a veřejnou činnost) tolikerým chybným nebo ukvapeným úsudkům.*

r) *Cyklus obdivuhodných sonetů, věnovaný baronce Bacourtové (1934).*

s) *Rukopisný seznam veršů, jejichž účín se opírá o pravopisná znaménka.¹*

Potud tedy soupis Menardova viditelného díla v chronologickém pořadí (vynechal jsem jen několik nevýrazných sonetů, napsaných příležitostně pro pohostinné či hltavé album madame Henri Bachelierové). Přejdu nyní k jinému dílu: k dílu podzemnímu, nekonečně statečnému, neporovatelnému a také – ach, jak nedostatečné jsou lidské možnosti! – nedokončenému. Toto dílo, možná jedno z nejvýznamnějších dnešní doby, zahrnuje devátou a třicátou osmou kapitolu první části Dona Quijota a zlomek kapitoly dvaadvacáté. Jsem si vědom, že podobné tvrzení budí dojem pošetilosti, a tato poznámka má tedy především zdůvodnit onu „pošetilost“.²

K zmíněnému uměleckému počinu daly podnět dva texty nestejně hodnoty. První text byl Novalisův filologický fragment – v drážďanském vydání je označen číslem 2005 – v němž je načrtnuto téma naprostého ztotožnění s určitým autorem. Druhý text byla jedna z těch cizopasných knih, které umísťují Krista na bulvár, Hamleta na Cannebière nebo dona Quijota na Wall Street. Menardovi, jako každému člověku s dobrým vkusem, se hnusily takové zbytečné maškarády, které – jak říkal – nám mohou působit jen plebejské potěšení z anachronismu nebo (což je ještě horší) vyvolat v nás nadšení nad primitivní představou, že všechny doby jsou stejné nebo že jsou rozdílné. Proslulý Daudetův záměr spojit v jedné postavě, tj. v Tartarinovi, Důmyslného rytíře i jeho zbrojnoše se mu zdál zajímavější, i když v provedení tohoto záměru nacházel rozpory a povrchnosti... Je znesvěcováním Menardovy světlé památky, naznačujeli se, že zasvětil svůj život napsání soudobého Quijota.

Menard nechtěl vytvořit druhého Dona Quijota – což by bylo snadné – ale Dona Quijota. Nemusím ani zdůrazňovat, že mu nikdy nešlo o mechanický přepis originálu. Neměl v úmyslu kopírovat. Jeho obdivuhodnou ctížádostí bylo napsat stránky, které by se slovo za slovem a řádek za řádkem shodovaly s těmi, které napsal Miguel de Cervantes.

„Můj záměr je prostě ohromující,“ napsal mi 30. září 1934 z Bayonne. „Vyústění teologického či metafyzického důkazu – vnější svět. Bůh, náhodnost, obecná podoba věcí – není o nic pozdější a o nic méně běžné než můj všeobecně známý román. Rozdíl je jen v tom, že filosofové uveřejňují v příjemných svazcích dílčí výsledky své práce, kdežto já jsem se rozhodl je zničit.“ A skutečně se nezachoval ani list konceptu, který by do svědčil jeho mnohaleté úsilí.

Zprvu ho napadla poměrně jednoduchá metoda: Naučit se dobře španělsky, znovu si vštípit katolickou víru, bojovat proti Maurům nebo Turkům, zapomenout evropské dějiny od roku 1602 do roku 1918, být tedy Miguelem de Cervantesem. Pierre Menard tento postup důkladně promyslel (vím, že si vcelku

dobře osvojil španělštinu sedmnáctého století), ale zavrhl ho jako příliš snadný. Spíš jak neproveditelný, řekne asi čtenář. Souhlasím, ale celá věc byla již předem neproveditelná a ze všech neproveditelných způsobů, jak ji dovést ke zdárnému konci, byl tenhle nejméně zajímavý. Být v dvacátém století spisovatelem populárním ve století sedmnáctém připadalo Menardovi jako degradace. Stát se nějakým způsobem Cervantesem a vytvořit Quijota mu nepřipadalo tak obtížné – a proto ani ne tak zajímavé – jako být i nadále Pierrem Menardem a pomocí zkušeností Pierra Menarda vytvořit Quijota. (Mimo chodem řečeno ho tento názor vedl k tomu, že v druhém díle Dona Quijota vypustil autobiografickou předmluvu. Kdyby ji byl do něho zařadil, znamenalo by to vytvořit další postavu – Cervantese – ale znamenalo by to také, že by Quijote musel být podáván jako výtvar této postavy, nikoli jako výtvar Menardův. Je přirozené, že Menard odmítl takto si svůj úkol ulehčovat.) „To, co chci podniknout, není v podstatě obtížné,“ stojí na jiném místě v jeho dopise. „Abych to mohl dokončit, stačilo by být nesmrtelný.“ Mám se snad přiznat, že si někdy představuji, jak svůj úkol splnil a jak čtu Quijota – celého Quijota – jako by ho asi vymyslel Menard? Když jsem za uplynulých nocí listoval v XXVI. kapitole – o kterou se on nikdy nepokusil – rozpoznal jsem v neobyčejném slovním obratu říční nymfy, bolestná a vlhká Echo nejen styl našeho přítele, ale jakoby i jeho hlas. To působivé spojení adjektiva označujícího duševní vlastnosti a adjektiva označujícího vlastnosti hmotné mi připomnělo Shakespearův verš, o němž jsme jednou odpoledne rozmlouvali:

Where a malignant and a turbaned Turk...³

Proč právě Quijote? zeptá se možná náš čtenář. Taková záliba by nebyla nevysvětlitelná u Španěla, ale není pochyby, že je nevysvětlitelná u symbolisty z Nîmes, oddaného vyznavače Poa, který zrodil Baudelaira, který zrodil Mallarméa, který zrodil Valéryho, který zrodil Edmonda Testa. Odpověď na tuto otázku dává zmíněný dopis. „Don Quijote,“ vysvětluje Me-

nard, „mě hluboce zajímá, ale nezdá se mi – jak bych to jen řekl? – nevyhnutelný. Nedovedu si představit vesmír bez zvolání Edgara Allana Poea:

Ah, bear in mind this garden was enchanted!⁴

nebo bez básně „Opilý koráb“ či bez poémy „Starý námořník“, ale vím, že bych si ho dovedl představit bez Quijota. (Mluvím přirozeně o své osobní schopnosti, nikoli o historickém ohlasu literárních děl.) Quijote je náhodná kniha. Quijote není nutný. Mohu podrobně promyslet, jak ho napsat, mohu ho napsat, aniž se dopustím tautologie. Když mi bylo dvanáct nebo třináct let, přečetl jsem ho možná celého. Potom jsem znovu přečetl některé kapitoly, právě ty, o které bych se teď nepokusil. Obeznamil jsem se také s mezihrami, s ostatními divadelními kusy, s Galateou, Příkladnými novelami, nepochybně těžkými Strastmi Persila a Sigismundy, s Cestou na Parnas... Má poušechná vzpomínka na Quijota, zjednodušená zapomínáním a lhostejností, by mohla docela dobře platit za nejasnou představu, která předchází nenapsanou knihu. Připustil-li se existence takové představy (kterou mi žádný čestný člověk nemůže upřít), je nesporné, že stojím před mnohem obtížnějším problémem než Cervantes. Můj laskavý předchůdce neodmítl spolupráci náhody: psal nesmrtelné dílo tak trochu à la diable, veden setrvačností jazyka a invence. Přijal jsem za tajemnou povinnost rekonstruovat v doslovném znění jeho spontánní dílo. Má samotářská hra se řídí dvěma protikladnými zákony. První zákon mi dovoluje zkoušet formální a psychologické varianty. Druhý zákon mě nutí obětovat tyto varianty „původnímu“ textu a promyslet do všech podrobností jejich potlačení... K těmto umělým zábránám nutno přičíst ještě další, ležící v samé podstatě věci. Psát Dona Quijota na počátku sedmnáctého století bylo rozumné, nutné, možná osudově nevyhnutelné. Na počátku dvacátého století je to skoro nemožné. Nadarmo neuběhlo tři sta let, naplněných nejsložitějšími událostmi. Mohl bych uvést alespoň jednu: právě napsání Dona Quijota.“

Menardův fragmentární Quijote je i přes tyto tři překážky jemnější než Quijote Cervantesův. Cervantes neohrabaně staví do protikladu k smyšleným rytířským příběhům ubohou, provinciální realitu své země. Menard si za „realitu“ volí zemi Carmen ve století Lepanta a Lope de Vegy. Jakou španělskou maškarádu by asi tato volba unukla Maurici Barrèsovi nebo doktoru Rodríguezu Larretovi! Menard se něčemu takovému s naprostou přirozeností vyhýbá. V jeho díle nenajdeme ani cikánské tlupy, ani conquistatory, ani mystiky, ani Filipa II., ani upalování kacířů. Menard nedbá o lokální kolorit nebo ho zavrhuje. Jeho odmítavý postoj naznačuje nový smysl historického románu. Jeho odmítavý postoj je neodvolatelným rozsudkem nad Salammbô.

Stejně podivuhodné je poušimnout si blíž jednotlivých kapitol. Prozkoumejme například XXXVIII. kapitolu prvního dílu, „která pojednává o neobyčejném proslovu dona Quijota o válečnictví a vědách“. Je známo, že don Quijote (podobně jako Quevedo v analogické a pozdější pasáži z Hodiny všech) rozhoduje spor v neprospěch věd a přiklání se na stranu válečnictví. Cervantes byl vysloužilý voják, jeho postoj je pochopitelný. Ale že tu mlhavou sofistiku opakuje don Quijote Pierra Menarda, současníka spisu Zrada vzdělanců a Bertranda Russella! Madame Bachelierová spatřuje v této okolnosti obdivuhodné a příznačné podřízení autora psychologii svého hrdiny, jini zas pouhý přepis Quijota (což není zvlášť pronikavý postřeh). Baronka Bacourtová v tom nachází vliv Nietzscheho. Nevím, mohu-li se odvážit připojit k tomuto třetímu výkladu (pokládám ho totiž za nesporný) ještě výklad čtvrtý, který se velmi dobře shoduje s téměř božskou skromností Pierra Menarda: mám na mysli jeho rezignovaný či ironický způsob, jakým hlásával názory, které byly přesným opakem názorů, k nimž se přikláněl. (Připomeňme si znovu jeho prudký výpad proti Paulu Valérymu v efemérním surrealistickém plátku Jacquese Reboula.) Text Cervantesův a text Menardův se doslovně shodují, ale druhý text je téměř nekonečně bohatší. (Dvojsmyslnější, řekli by Menardovi pomlouvači; jenže dvojsmyslnost je bohatství.)

Je objevené porovnávat Menardova Dona Quijota s Quijotem Cervantesovým. Cervantes kupříkladu napsal (Don Quijote, díl první, kapitola devátá):

...pravda, jejíž matkou je historie, sokyně času, uchovatelka činů, svědkyně minulosti, nabádatý příklad pro přítomnost, varování budoucnosti.

Tento sled pojmenování, napsaný v sedmnáctém století „nevzdělaným géniem“ Cervantesem, je pouhou rétorickou chválou historie. Naproti tomu Menard píše:

...pravda, jejíž matkou je historie, sokyně času, uchovatelka činů, svědkyně minulosti, nabádatý příklad pro přítomnost, varování budoucnosti.

Jaká ohromující myšlenka: historie, matka pravdy! Menard, současník Williama Jamese, definuje historii jako zdroj skutečnosti, ne jako její zkoumání. Pro něho není historická pravda to, co se stalo, ale co si myslíme, že se stalo. Dvě závěrečná pojmenování – nabádatý příklad pro přítomnost, varování budoucnosti – jsou zcela nepokrytě pragmatická.

Výrazný je také protiklad mezi styly. Archaizující styl Menardův – byl to koneckonců cizinec – je poznamenán určitou strojeností. Jinak je tomu u stylu jeho předchůdce, který nenuceně psal běžnou španělštinou své doby.

Neexistuje intelektuální čin, který by se nakonec nestal zbytečným. Filosofické učení působí zpočátku jako pravděpodobný popis světa. Léta plynou a z učení se stane pouhá kapitola – ne-li jen odstavec nebo jméno – v dějinách filosofie. V literatuře je tato pomíjivost ještě zřejmější. Don Quijote – řekl mi Menard – byl především příjemnou knihou. Teď je příležitostí k vlasteneckým přípítkům, ke gramatické nadutosti a k oplzlým luxusním vydáním. Sláva je možná nejhorší druh nepochopení.

Tyto nihilistické závěry nejsou nic nového. Neobvyklé je však rozhodnutí, ke kterému na jejich základě dospěl Pierre Menard. Rozhodl se předejít marnost, čekající na veškeré lid-

ské úsilí. Pustil se do něčeho nadmíru složitého a předem bezcenného. Předsevzal si, že v cizím jazyku znovu napíše knihu, která již existuje, a vložil do toho všechnu pečlivost i probdělé noci. Napsal nesčetné koncepty. Houževnatě opravoval a roztrhal tisíce rukopisných stránek.⁵ Nikomu do nich nedovolil nahlédnout a pečlivě se postaral, aby ho nepřezily. Marně jsem se je snažil rekonstruovat.

Přemýšlel jsem o tom, že v „konečném“ Quijotovi je možno spatřovat jakýsi palimpsest, na kterém se mají vytušit slabé, ale nikoliv nerozluštitelné stopy „předchozího“ písma našeho přítele. Naneštěstí by jen nějaký druhý Pierre Menard, který by využil práce svého předchůdce, mohl vykopat a vzkřísit ty trojské zříceniny...

„Myslit, analyzovat, vymýšlet (napsal mi také) nejsou žádné anomální úkony. Takto normálně dýchá lidská inteligence. Oslavujeme-li příležitostně vykonávání této funkce, schraňujeme-li staré a cizí myšlenky, připomínáme-li s nevěřícím úžasem, že doctor universalis myslil, přiznáváme tím svou vyčerpanost nebo nevzdělanost. Každý člověk má být schopen všech myšlenek a podle mého názoru tomu tak v budoucnosti bude.“

Menard (možná mimoděk) obohatil ubohé a nedokonale rozvinuté umění četby pomocí nové techniky úmyslného anachronismu a chybného přisuzování autorství. Tato technika, skýtající neomezené možnosti aplikace, nás vede k tomu, abychom pročetli Odysseu, jako by vznikla později než Aeneida, a knihu Zahrada kentaurova od madame Henri Bachelierové, jako by byla od madame Henri Bachelierové. Tato technika naplní dobrodružstvím i zcela poklidné knihy. Cožpak není dostatečným oživením sotva slyšitelných duchovních poselství, přičítá-li se Následování Krista Louisi-Ferdinandu Célinovi nebo Jamesi Joycovi?

Nîmes, 1939

Poznámky

1. *Madame Henri Bachelierová uvádí také doslovný překlad Quevedova doslovného překladu knihy sv. Františka Saleského Introduction à la vie dévote. V knihovně Pierra Menarda není po tomto díle ani stopy. Jde zřejmě o nedbale vyslechnutý žert našeho přítele.*
2. *Zamýšlel jsem také načrtnout podobiznu Pierra Menarda. Ale copak bych se mohl odvážit soutěžit se zlatými stránkami, které prý chystá baronka Bacourtová, nebo s jemnou a přesnou tužkou Caroluse Hourcada?*
3. *Když jednou zlobný Turek v turbanu... (Pozn. překl.)*
4. *Tak jako by byl zaklet onen sad... (Pozn. překl.)*
5. *Vzpomínám si na jeho čtverečkové sešity, na škrty černou tužkou, na jeho podivné značky i bleší písmo. Rád chodil podvečer na procházku do nimeského předměstí. Brával si s sebou sešitek a rozdělával veselý ohníček.*

Přeložil Kamil Uhlíř

BORGESŮV PIERRE MENARD: KONTEXTY A INTERPRETACE

František Vrhel

Kontexty

„Přinášejí-li stránky této knihy nějaký ten podařený verš, prosím čtenáře, aby mi prominul takovou nezdvořilost, že jsem si jej, předběžně vzato, přisvojil právě já. Naše nicoty se jen pramálo odlišují. Ta okolnost, že ty jsi čtenář těchto cvičení a já jejich redaktor, je triviální a náhodná.“ Tak zahajuje Jorge Luis Borges svou první básnickou sbírku *Fervor de Buenos Aires* (1923), tak oslovuje svého možného čtenáře („A quien leyere“). V tomto téměř přehlédnutelném detailu bych si troufal spatřovat jakýsi prapočátek, mihnuvší se zárodek toho, co se později stane výrazným rysem celého Borgesova díla: je to první „panteistický zášleh“, první předzvěst „nulifikace“ autora, rozplývavosti hranic tvůrce a konzumenta, relativnost a vratkost jejich vztahu, jeho symetričnost; nejsou prostě řádově odlišnými veličinami, spíše snad *maskami jedné identity*? Uváděje ve druhé polovině třicátých let v žurnálu *El Hogar* poetiku Paula Valéryho, Borges akcentuje Valéryho touhu nikoli obvyklých „dějin literatů“, nýbrž „dějin ducha“ jakožto autora a čtenáře literatury, dějin, v nichž by se neobjevilo jediné jméno; upozorňuje na určitou rozporuplnost Valéryho pohledu, avšak v jeho ideji, že duchovní díla existují výlučně *in actu* a že tento akt předpokládá zjevné čtenáře nebo diváka, Borges shledává příležitost, že čas, nepochopení i zapomnětlivost spolupracují s mrtvým básníkem. Je to snad také případ *Pierra Menarda*, jehož tvarovou *anticipací* mohou být ony *biografías sintéticas*, jež Borges uveřej-